

UDK: 159.9(575.1)

Ruslan RASHIDOV,
Mustaqil izlanuvchi, O'zbekiston Milliy universiteti, Toshkent, O'zbekiston
E-mail: wolfrash22@gmail.com, ORCID: 0009-0003-8542-2324

O'z HXvaMU dotsent, p.f.d F.Shermatov taqrizi asosida

RELATIONSHIPS BETWEEN SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS THAT FORM SPIRITUAL- PSYCHOLOGICAL STABILITY

Annotation

The article analyzes the socio-psychological factors that shape spiritual and psychological stability and their interrelationships from a theoretical and empirical perspective. The role of the family, educational environment, peer group, social norms, cultural values and the digital environment is examined, and a four-level concentric model of the relationships between these factors is proposed.
Key words: Spiritual and psychological stability, socio-psychological factors, personality, family upbringing, social environment, spirituality, psychological defense, resilience, digital environment, concentric model.

СВЯЗИ МЕЖДУ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИМИ ФАКТОРАМИ, ФОРМИРУЮЩИМИ ДУХОВНО- ПСИХОЛОГИЧЕСКУЮ УСТОЙЧИВОСТЬ

Аннотация

В статье с теоретической и эмпирической точек зрения анализируются социально-психологические факторы, формирующие духовно-психологическую устойчивость, и их взаимосвязь. Рассматривается роль семьи, образовательной среды, группы сверстников, социальных норм, культурных ценностей и цифровой среды; предлагается четырёхуровневая концентрическая модель связей между факторами.

Ключевые слова: Духовно-психологическая устойчивость, социально-психологические факторы, личность, семейное воспитание, социальная среда, духовность, психологическая защита, резильентность, цифровая среда, концентрическая модель.

MA'NAVIIY-PSIXOLOGIK BARQARORLIKNI SHAKLLANTIRUVCHI IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK OMILLAR O'RTASIDAGI BOG'LIQLIKLAR

Annotatsiya

Ushbu maqolada ma'naviy-psixologik barqarorlikni shakllantiruvchi ijtimoiy-psixologik omillar va ularning o'zaro bog'liqligi nazariy hamda empirik jihatdan tahlil etiladi. Oila, ta'lim muhiti, tengdoshlar guruhi, ijtimoiy me'yorlar, madaniy qadriyatlar va raqamli muhitning roli ko'rib chiqilib, omillar bog'liqligining to'rt darajali konsentrik modeli taklif etiladi.

Kalit so'zlar: Ma'naviy-psixologik barqarorlik, ijtimoiy-psixologik omillar, shaxs, oila tarbiyasi, ijtimoiy muhit, ma'naviyat, psixologik himoya, rezilientlik, raqamli muhit, konsentrik model.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda sodir bo'layotgan jadal o'zgarishlar, globallashuv jarayonlari va axborot oqimining keskin ortishi shaxsning ma'naviy-psixologik barqarorligiga bo'lgan ehtiyojni yanada dolzarb qilib qo'ymoqda. Ma'naviy-psixologik barqarorlik shaxsning turli ijtimoiy ta'sirlar, hayotiy qiyinchiliklar va psixologik bosimlar oldida o'z qadriyatlar tizimini, ichki uyg'unligini va ijtimoiy moslashuvini saqlash qobiliyati sifatida tavsiflanadi.[1]

O'zbekiston Respublikasida ma'naviy yuksalishni ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mustaqillik yillarida ma'naviy-axloqiy tarbiya, milliy o'zlikni anglash va psixologik barqarorlikni mustahkamlashga qaratilgan tizimli islohotlar amalga oshirildi.[2]

Ma'naviy-psixologik barqarorlikning nazariy asoslari. A.N. Leontyev faoliyat nazariyasi doirasida shaxs barqarorligini uning motivatsion-ehtiyoj tizimi bilan bog'liq deb ko'rsatgan. Uning fikriga ko'ra, "Shaxsning ma'naviy kamoloti faoliyat jarayonida shakllanadigan yangi ruhiy tuzilmalar orqali amalga oshadi".[3]

L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasi bo'yicha, "Shaxsning psixologik barqarorligi avvalo ijtimoiy muhitda vujudga keluvchi «yaqin rivojlanish zonasi» orqali shakllanadi. Ijtimoiy ta'sir ichki psixologik qurilmaga aylanib,

barqarorlikni ta'minlovchi asosiy mexanizmga xizmat qiladi".[4]

G.W. Allport shaxsiyat nazariyasida "proprium" tushunchasi orqali shaxsning o'ziga xos, barqaror yadrosini tavsiflagan. Ushbu yadro ijtimoiy ta'sirlar orasida ham o'z butunligini saqlash imkonini beradi.[5]

Viktor Frankl esa hayot ma'nosini anglash barqarorlikning asosiy poydevori ekanini ta'kidlagan. Hayot mazmunini yo'qotgan shaxs turli psixologik buzilishlarga moyil bo'ladi. Aksincha, hayot maqsadi aniq bo'lgan inson og'ir sinovlarga dosh bera oladi.[6]

So'nggi o'n yilliklarda barqarorlik muammosi rezilientlik (resilience) konsepsiyasi doirasida jadal o'rganilmoqda. A. Masten rezilientlikni favqulodda qobiliyat emas, balki insonning odatiy moslashuv tizimlari samarali ishlashining natijasi -«oddiy mo'jiza» sifatida ta'rifiyladi; bu yondashuv barqarorlikni tug'ma xususiyat emas, ijtimoiy muhit tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan jarayon sifatida tushunishga imkon beradi.[7] G. Bonanno og'ir yo'qotish va travmatik voqealardan keyin ham ko'pchilik odamlarda barqaror psixologik faoliyat saqlanib qolishini ko'rsatgan.[8] K. Connor va J. Davidson esa rezilientlikni o'ldirish uchun keng qo'llaniladigan shkalani ishlab chiqib, uni empirik tadqiq etish imkoniyatini yaratdi.[9]

R. Lazarus va S. Folkmaning kognitiv baholash nazariyasiga ko'ra, shaxs stressogen vaziyatga bevosita vaziyatning o'zi orqali emas, balki uni qanday baholashi va qanday yengish strategiyasini tanlashi orqali munosabat bildiradi.[10] Bu baholashning mezonini esa shaxsning qadriyatlar tizimi belgilaydi -demak, ma'naviy jihat barqarorlikning tashqi qo'shimchasi emas, uning ichki mexanizmidir. P. Bartone harbiy xizmatchilarda matonat (hardiness) jangovar stressdan himoya qiluvchi omil ekanini empirik asoslagan.[11] R. Sinclair va T. Britt harbiy xizmatchilarda psixologik rezilientlikni shakllantirishda individual daraja bilan bir qatorda bo'linma va tashkilot darajasidagi ta'sirlarni ham hisobga olish zarurligini asoslaydi.[12] Bu qarashlar quyida ilgari suriladigan ko'p darajali omillar modeliga mazmunan yaqin turadi.

Oila-ma'naviy-psixologik barqarorlikning birlamchi manbai. Oila ma'naviy-psixologik barqarorlikni shakllantirishda hal qiluvchi birlamchi ijtimoiy muhit bo'lib, bolaning dastlabki qadriyatlar tizimi, hissiy barqarorligi va ijtimoiy moslashuvchanligi aynan oila muhitidan boshlanadi.

E.H. Erikson identifikatsiya nazariyasiga ko'ra, "Ota-onalar bilan ijobiy hissiy aloqa shaxsning «asosiy ishonch» hissinin shakllantiradi. Bu hissiy poydevor keyinchalik hayotning turli sinovlarida psixologik tayanch vazifasini o'taydi".[13]

Milliy tadqiqotlarda oila muhitining psixologik salohiyati alohida o'rganilgan. G.N. Niyazmetova o'zbek oilalaridagi er-xotinlik munosabatlari dinamikasini tahlil qilib, oiladagi emotsional yaqinlik, o'zaro hurmat va ishonch muhiti shaxsning keyingi ijtimoiy moslashuvi hamda ruhiy mustahkamligiga bevosita ta'sir ko'rsatishini ko'rsatgan.[14] Shu nuqtai nazardan oila barqarorlikning nafaqat qadriyatli, balki emotsional-irodaviy poydevorini ham shakllantiradi.

Ta'lim muhiti va tengdoshlar guruhining roli. Ta'lim muassasalari ma'naviy-psixologik barqarorlikni shakllantirishning ikkinchi muhim ijtimoiy instituti hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunida ta'limning ma'naviy-axloqiy tarbiya bilan uzviy bog'liqligi belgilab qo'yilgan.[15]

A. Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasi ta'lim muhitining ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Modellash, kuzatish va ijtimoiy taqqoslash jarayonlari orqali bolalar va o'smirlar o'zlarining ma'naviy-axloqiy mezonlarini shakllantirib boradi.[16]

Tengdoshlar guruhida kechadigan jarayonlar-hamkorlik, raqobat, o'zaro yordam va ziddiyatlar-shaxsni ijtimoiy sinovdan o'tkazib, uning psixologik chidamliligini mustahkamlaydi. Z.T. Nishonova ta'kidlaganidek, "Ijobiy tengdoshlar muhiti shaxsning o'z-o'ziga baho berishini barqarorlashtiradi".[17]

Ta'lim muhitining alohida ko'rinishi sifatida harbiy jamoani ajratib ko'rsatish mumkin: harbiy qism sharoitida tengdoshlar guruhi vazifasini xizmatdoshlar jamoasi bajaradi va ijtimoiy o'rganish jarayonlari qat'iy tartib hamda o'zaro javobgarlik bilan kuchaytiriladi. B.A. Tilavov harbiy jamoani psixologik o'rganish metodikalarini tizimlashtirgan bo'lsa,[18] T. Djuraev harbiy qismlarda psixologik xizmatni tashkil etishning metodologik asoslarini ishlab chiqqan;[19] bu ishlar jamoaviy muhit ta'sirini amaliy jihatdan boshqarish mumkinligini ko'rsatadi.

1-jadval

Harbiy xizmatchilarda yetakchi hayotiy qadriyatlar toifalari (n = 376)

t/r	Qadriyat toifasi	Respondentlar soni	%
	Ma'naviy-madaniy boylik	350	93,1
	Ijtimoiy adolat	290	77,1
	Yaqinlik va sevgi	277	73,7
	Shaxslararo aloqa va muloqot	276	73,4

Ijtimoiy me'yorlar, madaniy qadriyatlar va ma'naviy barqarorlik. Ijtimoiy me'yorlar va madaniy qadriyatlar shaxsning xulq-atvor tartiblarini belgilab, ma'naviy-psixologik barqarorlikning tashqi tayanch tizimini tashkil etadi. Bu me'yorlar shaxsga hayot yo'lida yo'l-yo'riq bo'lib, noaniqlik va stressli vaziyatlarda psixologik himoya vazifasini bajaradi.[20]

A.H. Maslou ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasi doirasida "Tegishlilik va ijtimoiy tan olinish ehtiyoji ma'naviy-psixologik barqarorlikning motivatsion asosini tashkil etishini ko'rsatgan. Insonning o'z qadriyatlari tizimiga sodiq qolishi va jamiyatdan ijobiy baholash olishi barqarorlikni ta'minlovchi asosiy psixologik mexanizmdir".[21]

O'zbekiston sharoitida milliy-ma'naviy merosning-islom falsafasi, sharq mutafakkirlarining ta'limoti, xalq og'zaki ijodi-psixologik barqarorlikka ta'siri alohida tadqiqot ob'ektiga aylanmoqda. A.J. Tursunov milliy ma'naviy-axloqiy qadriyatlar psixologik chidamlilik resurslarini kuchaytirishi haqidagi nazariy asoslarni ishlab chiqqan.[22]

B.M. Botirov qadriyatlarining o'zbek milliy xarakteri shakllanishidagi psixologik ta'sirini o'rganib, milliy qadriyatlar shaxs xulq-atvorining barqaror mezonlariga aylanishini asoslagan.[23] N. Jo'raev esa ma'naviy tayyorgarlikning himoya vazifasini «g'oyaviy immunitet» tushunchasi orqali izohlaydi: mustahkam qadriyatlar tizimiga ega shaxs yot g'oyalar va manipulyativ ta'sirlarga nisbatan sezilarli darajada chidamli bo'ladi.[24] Ushbu qarash keyingi bo'limda ko'rib chiqiladigan raqamli muhit ta'siri masalasi uchun ham metodologik kalit vazifasini o'taydi.

Raqamli muhitning psixologik ta'siri ikki yoqlama. Bir tomondan, u bilim olish, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va o'z-o'zini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Ikkinchi tomondan, uzluksiz axborot oqimi, ijtimoiy taqqoslashning kuchayishi va manipulyativ kontent shaxsning emotsional holatiga bosim o'tkazadi. J. Gross ta'riflagan emotsiyalarni boshqarish mexanizmlari -vaziyatni tanlash, e'tiborni yo'naltirish va kognitiv qayta baholash -aynan bunday sharoitda alohida ahamiyat kasb etadi.[25]

Shu bois raqamli muhitni faqat cheklash yo'li bilan boshqarish samarasiz. Ma'naviy-psixologik barqarorlikni ta'minlashning asosiy yo'li -shaxsda axborotni tanqidiy baholash ko'nikmasi va mustahkam qadriyatli mo'ljali shakllantirish, ya'ni yuqorida qayd etilgan «g'oyaviy immunitet»ni mustahkamlashdir.[24] Harbiy xizmat sharoitida bu vazifa alohida dolzarblik kasb etadi: zamonaviy harbiy psixologiyada psixologik tayyorgarlik xizmat faoliyatining ajralmas qismi sifatida qaraladi.[26]

Omillar bog'liqligining empirik tekshiruv. Maqolada ilgari surilayotgan modelning markaziy bo'g'ini -shaxsning ichki qadriyatlar maydoni va uning boshqa psixologik tuzilmalar bilan bog'liqligi -muallif tomonidan o'tkazilgan empirik tadqiqot doirasida tekshirildi. Tadqiqot 2025-2026-yillarda Mudofaa vazirligi, O'zbekiston Milliy universiteti Harbiy ta'lim markazi va Milliy gvardiya tizimida o'tkazildi; tanlanmani 376 nafar harbiy xizmatchi tashkil etdi (barchasi erkaklar, o'rtacha yosh -23,6 ± 2,89). Qadriyatlar tizimi ochiq javobli metodika orqali o'rganilib, javoblar 17 ta qadriyat toifasiga kodlandi; barqarorlik esa 25 mulohazali metodika bilan baholandi. Ma'lumotlar SPSS dasturida qayta ishlandi.

Moddiy muvaffaqiyat	248	66,0
Salomatlik	201	53,5
Shaxsiy o'sish	195	51,9
Xavfsizlik va himoya	157	41,8
Jamiyatning ma'naviy holati	113	30,1
Avtonomlik	103	27,4
Kuch va ta'sir (ro'yxatning oxirgi o'ri)	18	4,8

Izoh: jadvalda 17 ta toifadan yetakchi o'nligi va eng quyi o'rin keltirilgan.

1-jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, qadriyatlar ierarxiyasining yuqori qismini ma'naviy va ijtimoiy mazmundagi toifalar egallaydi: ma'naviy-madaniy boylik (93,1 %), ijtimoiy adolat (77,1 %), yaqinlik va sevgi (73,7 %) hamda shaxslararo aloqa va mulqot (73,4 %). Moddiy muvaffaqiyat

oltinchi o'rinda (66,0 %), kuch va ta'sir esa ro'yxatning eng quyi pog'onasida (4,8 %) qayd etilgan. Bu natija maqolada asoslangan nazariy qoidani -ijtimoiy institutlar orqali o'zlashtirilgan ma'naviy qadriyatlar shaxsning ichki mo'ljal tizimini tashkil etishini -empirik jihatdan tasdiqlaydi.

2-jadval

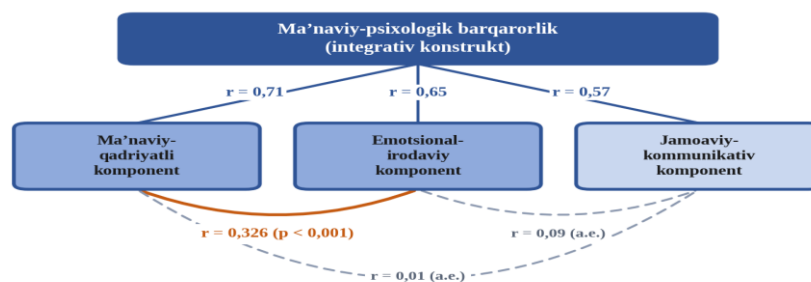
Ma'naviy-psixologik barqarorlik komponentlarining ko'rsatkichlari (n = 376)

Komponent	Mulohazalar soni	M	SD	Kronbax α	Umumiy ball bilan r
Ma'naviy-qadriyatli	8	28,99	3,78	0,62	0,707
Emotsional-irodaviy	7	29,27	2,81	0,55	0,654
Jamoaviy-kommunikativ	7	26,91	2,89	0,53	0,567

Izoh: barcha korrelyatsiya koeffitsiyentlari uchun $p < 0,001$.

Barqarorlik ko'rsatkichining ichki tuzilishi uch komponentga ajratib tahlil qilindi (2-jadval). Uchala komponent umumiy ko'rsatkich bilan kuchli ijobiy bog'liqlikka ega ($r = 0,567-0,707$; $p < 0,001$), ya'ni ular yagona konstruktning tarkibiy qismlari sifatida amal qiladi.

Shkalalarning ichki izchilligi o'rtacha darajada ($\alpha = 0,53-0,62$): bu qiymatlar komponentlardagi mulohazalar sonining nisbatan kamligi (7-8 ta) va tanlanmada baholar tarqoqligining pastligi bilan izohlanadi, shu bois natijalar guruh darajasida talqin qilinadi.

Eslatma: yo'g'on chiziq — statistik ahamiyatli ijobiy bog'liqlik; uzun chiziq — ahamiyatsiz bog'liqlik. Yuqoridagi r qiymatlari — har bir komponentning umumiy ko'rsatkich bilan bog'liqligi.

1-rasm. Ma'naviy-psixologik barqarorlikning ichki tuzilishi

Komponentlararo bog'liqliklar orasida yagona statistik ahamiyatli natija -ma'naviy-qadriyatli va emotsional-irodaviy komponentlar o'rtasidagi o'rtacha kuchdagi ijobiy korrelyatsiya ($r = 0,326$; 95 % ishonch oralig'i [0,233; 0,414]; $p < 0,001$). Jamoaviy-kommunikativ komponent esa boshqa ikki komponent bilan ahamiyatli bog'liqlik hosil qilmadi ($r = 0,010$ va $r = 0,090$; $p > 0,05$). Nazariy jihatdan bu shuni anglatadiki, qadriyatlar tizimi irodaviy o'zini boshqarish uchun ichki tayanch vazifasini bajaradi, jamoaviy-kommunikativ jihat esa nisbatan mustaqil yo'nalish sifatida shakllanadi va alohida psixologik-pedagogik ta'sirni talab etadi.

Omillar o'rtasidagi bog'liqliklarning modeli. Yuqorida ko'rib chiqilgan tadqiqotlar asosida ma'naviy-psixologik barqarorlikni shakllantiruvchi omillar o'rtasida quyidagi bog'liqliklar tizimini ajratib ko'rsatish mumkin. Bu bog'liqliklar tizimi konsantrik tuzilmaga ega bo'lib, markazda shaxsning ichki qadriyatlar maydoni joylashgan.[27]

Birinchi darajali bog'liqlik-Oila ta'siri va shaxsning ichki qadriyatlari o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri va eng kuchli bog'liqlik mavjud. Oilaviy tarbiya shaxsning asosiy ma'naviy axloqiy mezonlarini va hissiy barqarorligini belgilaydi.

Ikkinchi darajali bog'liqlik-Ta'lim muhiti va tengdoshlar guruhi oilaviy ta'sirni uyg'unlashtiradi yoki qarama-qarshi qo'yadi. Bu omillar shaxsning ijtimoiy identifikatsiyasini mustahkamlaydi.

Uchinchi darajali bog'liqlik-Ijtimoiy me'yorlar va madaniy qadriyatlar tashqi tayanch tizimini tashkil etib, ichki psixologik tuzilmalarni mustahkamlaydi.

To'rtinchi darajali bog'liqlik-Makroiijtimoiy muhit (ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy siyosat, iqtisodiy sharoitlar) barcha quyi tizimlar orqali bilvosita ta'sir ko'rsatadi.

Keltirilgan empirik natijalar modelning ikki qoidasini qo'llab-quvvatlaydi. Birinchidan, markazda joylashgan qadriyatlar maydoni haqiqatan ham tizim hosil qiluvchi element bo'lib chiqdi: ma'naviy-qadriyatli komponent umumiy ko'rsatkich bilan eng kuchli bog'liqlikni namoyon etdi ($r = 0,707$). Ikkinchidan, jamoaviy-kommunikativ jihatning nisbiy mustaqilligi modelning ikkinchi darajasini -ta'lim muhiti va tengdoshlar guruhi -alohida ta'sir yo'nalishi sifatida ajratishni asoslaydi. Ayni paytda model bir martalik (kesma) o'lchovga tayanadi; omillarning ta'sir yo'nalishini aniqlash uchun longtyud tadqiqot zarur.

Xulosa va tavsiyalar. Ma'naviy-psixologik barqarorlikni shakllantiruvchi ijtimoiy-psixologik omillar bir-biri bilan chambarchas bog'liq tizimni tashkil etadi. Oila, ta'lim muhiti, tengdoshlar guruhi, ijtimoiy me'yorlar va madaniy qadriyatlar bir-birini to'ldiruvchi va kuchaytiruvchi omillar sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu omillarning uyg'un ta'siri shaxsda turli hayotiy qiyinchiliklarga dosh bera oladigan barqaror ma'naviy-psixologik yadro shakllanishini ta'minlaydi.

Tadqiqot natijalari shaxsning ma'naviy-psixologik barqarorligini shakllantirish borasida kompleks, ko'p o'lchovli yondashuvlar zarurligini ko'rsatadi. Psixologik ta'sir va tarbiya

amaliyotida oila, ta'lim muassasalari va ijtimoiy institutlarning muvofiq hamkorligi alohida ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. -Л.: ЛГУ, 1968. -339 б.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat -yengilmas kuch. -T.: Ma'naviyat, 2008. -176 b.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. -М.: Политиздат, 1975. -304 с.
4. Выготский Л.С. Психология развития человека. -М.: Смысл, 2005. -1136 с.
5. Allport G.W. Pattern and Growth in Personality. -New York: Holt, 1961. -593 p.
6. Frankl V. Man's Search for Meaning. -Boston: Beacon Press, 1959. -200 p.
7. Masten A.S. Ordinary magic: Resilience processes in development // American Psychologist. -2001. -Vol. 56, No. 3. -P. 227–238.
8. Bonanno G.A. Loss, trauma, and human resilience // American Psychologist. -2004. -Vol. 59, No. 1. -P. 20–28.
9. Connor K.M., Davidson J.R.T. Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC) // Depression and Anxiety. -2003. -Vol. 18, No. 2. -P. 76–82.
10. Lazarus R.S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. -New York: Springer Publishing Company, 1984. -456 p.
11. Bartone P.T. Hardiness protects against war-related stress in Army Reserve forces // Consulting Psychology Journal: Practice and Research. -1999. -Vol. 51, No. 2. -P. 72–82.
12. Sinclair R.R., Britt T.W. Building Psychological Resilience in Military Personnel: Theory and Practice. -Washington, DC: American Psychological Association, 2013. -268 p.
13. Erikson E.H. Identity: Youth and Crisis. -New York: Norton, 1968. -336 p.
14. Niyazmetova G.N. O'zbek oilalarida er-xotinlik munosabatlari dinamikasining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari: psixol. fan. nomz. ... diss. avtoref. -Toshkent: O'zMU, 2010. -24 b.
15. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. -T.: Adolat, 2021. -48 b.
16. Bandura A. Social Learning Theory. -Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977. -247 p.
17. Nishonova Z.T. Shaxs psixologiyasi. -T.: Sharq, 2005. -320 b.
18. Tilavov B.A. Harbiy xizmatchi va harbiy jamoani psixologik o'rganishning tadqiqot metod va metodikalari // Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences. -2024. -Vol. 4. -Issue 3. -B. 336–347.
19. Djuraev T. Harbiy qismlarda psixologik xizmat tashkil etishning metodologik asoslari // Journal of Universal Science Research. -2024. -Vol. 2. -№ 5. -B. 1052–1062.
20. Rubinstein S.L. Osnovy obshchey psixologii. -M.: Pedagogika, 1989. -488 b.
21. Maslow A.H. Motivation and Personality. -New York: Harper & Row, 1954. -411 p.
22. Tursunov A.J. Ma'naviy-axloqiy tarbiya nazariyasi va amaliyoti. -T.: TDPU, 2010. -256 b.
23. Botirov B.M. O'zbek milliy xarakteri shakllanishiga qadriyatlar ta'sirining psixologik xususiyatlari: psixol. fan. nomz. ... diss. avtoref. -Toshkent, 2011. -22 b.
24. Jo'raev N. G'oyaviy immunitet yoki ma'naviy xaloskorlik tuyg'usi: risola. -Toshkent: O'zbekiston, 2001. -64 b.
25. Gross J.J. The emerging field of emotion regulation: An integrative review // Review of General Psychology. -1998. -Vol. 2, No. 3. -P. 271–299.
26. Kennedy C.H., Zillmer E.A. Military Psychology: Clinical and Operational Applications. -New York: Guilford Press, 2022. -460 p.
27. Hasanboyev J. va boshq. Pedagogika. -T.: Fan va texnologiyalar, 2011. -416 b.